

Adrian CHIRCU

Universitatea „Babeş-Bolyai” din Cluj-Napoca, România

TOATE PÂNZELE SUS ! SUBSTANTIVUL CORABIE
ŞI FAMILIA SA LEXICALĂ ÎN LIMBA ROMÂNĂ VECHIE
(*DICTIONES LATINAE CUM VALACHICA INTERPRETATIONE*)

0. Preliminarii

Primele două decenii ale acestui veac au adus în lingvistica românească (dar nu numai) schimbări importante, datorate într-o oarecare măsură publicării şi editării susţinute a numeroase texte vechi, a căror investigare, în trecut, nu era considerată o prioritate, chiar dacă erau susceptibile să adăpostească fapte de limbă interesante.

0.1. Această repoziţionare sau, mai degrabă, această reîntoarcere la studiul vechilor scrieri i-a determinat pe lingvişti să studieze şi să descrie în amănunt starea limbii de odinioară, aflată sub semnul unei dinamici mult mai complexe decât putem observa în zilele noastre.

0.2. Prin această contribuţie, ne înscriem la rândul nostru în direcţia investigativă semnalată, propunându-ne să continuăm o investigaţie începută în urmă cu cinci ani [Chircu, 2017], în ale cărei pagini descriam modalităţile de echivalare la care recurge Teodor Corbea, cărturar braşovean de la finele veacului al XVII-lea, pentru a reda semnificaţia în limba română a unor termeni latineşti privitori la terminologia maritimă.

0.3. Dacă, în cel dintâi studiu, am dorit să relevăm aspecte privitoare la lexicul marinăresc, de această dată, dorim să urmărim modul în care s-a constituit în limba veche familia lexicală a cuvântului *corabie*, corespondent românesc al multor nume de ambarcaţiuni, prezente în vocabularul limbii latine. Corpusul investigativ este reprezentat, aşa cum anticipam în titlu, de acelaşi amplu dicţionar elaborat de către eruditul amintit în urmă cu mai bine de trei veacuri (*Dictiones latinae cum valachica interpretatione*).

De altfel, discuţiile de ordin lexical pe marginea substantivului *corabie* explică şi „strecurarea” în partea de început a titlului comunicării noastre a îndemnului marinăresc *Toate pânzele sus !*

0.4. Înainte însă de a discuta despre familia lexicală a substantivului *corabie* considerăm că este important să oferim câteva detalii de ordin istorico-cultural privitoare la dicționarul ce a reprezentat corpusul investigativ al studiului de față.

1. O scriere neasemuită în Evul Mediu românesc

Lucrarea lexicografică asupra căreia ne aplecăm în studiul de față a fost elaborată într-o perioadă oarecum rodnică a scrisului românesc (finele secolului al XVII-lea și începutul celui de-al XVIII-lea), când tot mai mulți cărturari de la noi își îndreaptau atenția înspre valorile culturale occidentale, inclusiv asupra cărții (de orice factură) și a destinatarului acesteia. Dicționarul deja precizat reprezintă, în fapt, rezultatul strădaniei unui învățat transilvan, mai exact a lui Teodor Corbea, care s-a implicat activ în propășirea celor dornici de cunoaștere.

1.1. În ciuda faptului că lexiconul în discuție (*Dictiones latinae cum valachica interpretatione*) este cel mai amplu din medievalitatea românească – peste 37200 de cuvinte [DLVI, 2001: ix], acesta a rămas cunoscut doar specialiștilor, fiind consultat punctual, însă, de la apariția sa într-o ediție critică [DLVI, 2001: ix], a stârnit tot mai mult interesul și publicului larg.

1.2. În ceea ce privește criteriile de selecție a cuvintelor incluse în coloanele dicționarului, datele avute la dispoziție nu ne lămuresc întru totul [Gherman, 1991: 15], ci doar sugerează că ar fi vorba despre o prioritizare a uzului, însă trebuie avute în vedere și alte argumente, precum raportarea la inventarul de cuvinte prezent în alte lucrări lexicografice de aceeași factură, care circulau în mediile cărturărești europene și care nu trebuie să-i fi fost străine lui Teodor Corbea.

1.3. În momentul în care a fost conceput, un asemenea dicționar avea un rol bine definit, și anume acela de a asigura atât o comunicare eficientă cu învățații occidentali, formați în atmosfera culturii și a limbii latine, cât și înțelegerea multor aspecte mai puțin transparente, explicate sau descrise cel mai adesea în această limbă vernaculară a Umanismului și a Renașterii, care își făcea tot mai mult simțită prezența în Transilvania și în Banat.

În timpul acestor două mișcări culturale, se poate observa că, începând mai ales cu veacul al XVI-lea,

„influența Occidentului latin și neolatin devine tot mai puternică (cu precădere în Transilvania) și, odată cu aceasta, se restrânge aria slavonismului cultural la români” [Pop, 2014: 41].

De altfel, pentru un popor romanic precum cel român, modelul cultural urmat trebuia să fie

„cel occidental, dinamic și inovator în raport cu slavonismul, ancorat în tradiția sa contemplativă răsăriteană” [Pop, 2019: 39].

1.4. În această perioadă de evidentă deschidere culturală, în medievalitatea europeană târzie, sunt elaborate o serie de dicționare de dimensiuni variabile, iar ecourile acestor inițiative cărturărești pot fi reperate și la noi odată cu apariția unor lexicoane [1], unele bilingve (DVL, LCLV), iar altele multilingve (LM)[2], care

„contribuie la constituirea unui amplu dialog intercultural european. Dicționarele realizate în secolul al XVII-lea induc în sens larg semnificațiile și traductibilitatea unei culturi vernaculare la nivelul unei culturi largi, generale, europene” [Radosav, 2007: 326],

printre acestea, numărându-se și dicționarul corbean, asupra căruia urmează să ne aplecăm.

Încă de la intrarea sa în circuitul cultural, istoricii [de pildă, Radosav, 2007], dar mai ales lingviștii, și-au dat seama că este vorba despre o lucrare majoră, în ale cărei pagini se găsește un număr însemnat de cuvinte care ne pot informa cu privire la starea și amploarea lexicului românesc vechi.

1.5. De-a lungul timpului, dicționarul a fost discutat din varii perspective, însă analizele cele mai judicioase le aparțin lui Grigore Crețu [1905], Mircea Seche [1966], Mihai Alin Gherman [1991, 2000-2001, 2004a, 2004b, 2010, 2012, 2014, 2021] și Gh. Chivu [2019], cu toții relevând atât particularitățile redacționale, cât și specificitatea ori reprezentativitatea lexicului conținut.

Dintre aceștia, se detașează (Alin) Mihai Gherman, care, editor fiind al dicționarului și cunoscând foarte bine „facerea” acestuia, ține să precizeze că lexiconul lui Corbea

„este una din cele mai înalte realizări cărturărești ale culturii din epoca lui Constantin Brâncoveanu, dar, în același timp, și cel mai mare inventar al limbii române de la sfârșitul secolului al XVII-lea” [Gherman, 1991: 15],

tezaurul lexical în chestiune depășind

„cu mult nivelul lexicografiei din cultura noastră veche, anticipând, nu numai ca bogăție a materialului lingvistic, ci și în concepție, lexicografia Școlii Ardelene” [2000-2001: 164].

Ulterior, autorul ediției critice a relevat, în contribuții succesive, rolul și locul acestei lucrări în cultura română, remarcând, totodată, că enciclopedismul pregnant

„al dicționarului face din acest text una dintre cele mai importante lucrări ale umanismului românesc, ecou întârziat al celui european” [Gherman, 2004a: 96-97]

și că acesta este fără îndoială

„cea mai amplă lucrare lexicografică redactată în limba română până în secolul al XIX-lea” [Gherman, 2004b: 53-54].

În paginile studiului monografic, destinat lui Corbea și operei sale (*Un umanist român: Teodor Corbea*), A.M. Gherman rezervă două capitole acestui dicționar (*Cultura unui „ciocoiu, șcheau, varvar și plin de răutate”, între tradiție și modernitate*, respectiv *Dicționarul – din punctul de vedere al culturii românești*), subliniind faptul că acest lexicon este inedit „pentru imaginea convențională a culturii românești” [Gherman, 2010: 65].

Aplecându-se cu sporită atenție asupra dicționarului și după publicarea ediției critice și a monografiei, A.M. Gherman susține cu argumente temeinice că avem la îndemână un text de mare rezonanță pentru literatura română veche [Gherman, 2012: 328], că dicționarul rămâne cea mai importantă lucrare lexicografică din cultura veche românească [Gherman, 2014: 51] sau că este

„cea mai importantă lucrare lexicografică realizată în limba română până în a doua jumătate al secolului al XIX-lea și conținând, alături de Biblia de la București (1688), cel mai amplu inventar al unui text vechi” [Gherman, 2021: 2-3].

Interesat de dicționarul corbean și, implicit, de inventarul de cuvinte din coloanele dicționarului, Gh. Chivu ține să precizeze că bogăția informațiilor lexicale

„cuprinse în *Dictiones latinae cum valachica interpretatione*, lexicon de tip enciclopedic având cel mai bogat inventar de cuvinte cunoscut din epoca veche a limbii noastre literare, [reprezintă] expresia unei marcate nevoi culturale, resimțite în spațiul românesc la cumpăna veacurilor al XVII-lea și al XVIII-lea” [2019: 89].

1.6. În ceea ce privește modelul urmat de către Teodor Corbea, întru elaborarea lexiconului său, specialiștii consideră că trebuie să ne raportăm la *Dictionarom latinoungaricvm opus novum et hactenus nosqum editum; Item vice versa: dictionarivm vngaricolatinvm, in quo præter dictionvm vngaricvm interpretationem latinam* (DLU), apărut în 1604, la Nürnberg, al cărui autor este episcopul reformat maghiar de Cluj Albert Szenci Molnár [Benkö, 1984: 24; Gherman, 2010: 66], ediția avută în acea vreme la îndemână fiind cea din 1611 [Nagy, 2000-2001: 252].

Această sursă primară este sigură, mărturie fiind notațiile intratextuale făcute de către Albert Szenci Molnár și pe care Teodor Corbea le-a lăsat *tale quale* în dicționar:

„**Argentina** [3] et **Argentoratum**: tare oraș al Țărei Nemțești lângă apa Rhenus, în țanutul Alsației. Acolo ca acela înalt turn iaste și bisearică înfrâmșetată, cât în Europa altă bisearică sau turn aseamine acestora nu iaste. Iaste iarăș acolo o academie vestită, în care de demult mulți înțelepți s-au învățat, unde și eu, care această carte am scris (adecă *Albertus Molnaru*) trei ani și jumătate am lăcuit în vremea copilăriei.” (DLVI 2001: 53);

Altorsium, g.n. orășal în țanutul domnilor norimbergheani, în care acest noriberghean svat cinsteș bogată academie au zidit în numărul anilor 1575, unde acest Lixicon l-au scris *Albertus Molnar* în numărul anilor 1603 [DLVI, 2001: 33].

Urmând întrucâtva fidel modul de redactare al lui Albert Szenci Molnár, Teodor Corbea „strecoară” în dicționar și câteva informații privitoare la „facerea” dicționarului:

„**Theodorus, g.m.** nume de bărbați de obște; **item**: numele acestui de pă urmă, care această carte de pă letenie și unguerie o au tălmăcit rumâneăște” [DLVI, 2001: 513]

ori

„La tălmăcirea acestui lixicon ostenitu-s-au din plata părintelui Mitrofan, episcopul de Buzău, Todor Corbea sân iermonah Ioasaf din Brașov” [DLVI, 2001: 557].

1.7. Dincolo de această înrăurire cărturărească certă, trebuie să menționăm faptul că nu avem a face cu o

„traducere mecanică a dicționarului [latin]-maghiar, Teodor Corbea eliminând multe articole pe care le considera, probabil, ca fiind inutile, scurtând altele și, fapt semnificativ, adăugând unele articole în lista lui Albert Szenci Molnár, dându-le și echivalentul românesc” [Gherman, 2021: 4].

Scopul unor astfel de adăugiri îl reprezintă înțelegerea apropiată a semnificației/semnificațiilor unor cuvinte mai greu de priceput, explicându-se astfel „independența pe care și-a permis-o cărturarul brașovean față de textul-sursă” [Chivu, 2019: 89].

În definitiv, bogăția lexicală și varietatea de cuvinte (specifice unor diferite domenii) fac „din dicționarul lui Corbea cel mai mare inventar lexical din epoca veche al limbii române” [Georgescu, 2000: 79], iar lucrarea rămâne până astăzi, dacă nu una desăvârșită, cel puțin una deosebită.

2. *Corabie*. Repere etimologice și lexicale

Îndreptarea atenției înspre substantivul anunțat în titlu și a familiei sale lexicale se explică, pe de o parte, prin numărul redus de studii privitoare la terminologia maritimă în lingvistica românească, iar, pe de altă parte, prin prolifică familie lexicală a cuvântului *corabie* în limba română veche, așa cum se prezintă aceasta în coloanele dicționarului corbean.

2.1. În ceea ce privește etimologia cuvântului *corabie* (v.rom. *corabe*, *curabie*) ‘vas mare plutitor pe apă pentru transport de călători și marfă’, majoritatea lucrărilor lexicografice românești concordă, trimițând la (v.)sl. *korab(l)i*: Cihac II, s.v.; DLR, s.v.; DELR, s.v.; DER, s.v.), cu un înțeles asemănător și care este panslav (bg., srb., croat., slov. *korablja*, pol. *korab*, *korabia* rus. *korablī*, ceh. *korab*, *koraba*; cf. Cihac II, s.v. și DER, s.v.), ceea ce sugerează că este vechi în acest idiom. De asemenea, este răspândit și în limbile din alte familii din această parte a Europei (alb. *karáf*, magh. *keréb*, *kerép*; cf. DER, s.v.).

2.2. Se pare că, în slavă, termenul a fost preluat din greacă (m.gr. *καράβιον* < *κάραβος* ‘langustă; ambarcațiune ușoară’), însă îl regăsim și la latini (tot ca împrumut grecesc): lat. *cărăbus*, -i (1. crabe, *écrevisse* de mer 2. canot recouvert de peau brutes, gr. *κάραβος* – Gaffiot, s.v.; ‘rac de mare’ DL-R, s.v.) și care stă la baza mai vechiului termen francez *carabe* ‘coleopteră’, împrumutat în română *carab* ‘coleopteră cu corpul alungit și picioare lungi’, de unde rom. *cărăbuș* (derivat pe tărâm românesc/poate fi invocată și o înlocuire sufixală; cf. bulg. *karabaș* ‘cu capul negru’).

În latina târzie, este atestat *carabus*, împrumutat în portugheză (*cáрабо* ‘escaravelho, lucano; lavagante’ și *cáravo* – en sentido naval no séc. XV; Machado, s.v.), ceea ce explică port. *caravela*, preluat apoi în spaniolă: *carabela* (Coromines, s.v.) și în alte limbi romanice (cat. *caravella*, it. *caravella*, v.fr. *carvelle*/fr.mod. *caravelle*; Robert, s.v.).

2.3. Prime atestări ale termenului în limba veche datează din veacul al XVI-lea („Afundă-se în mare în *corabie* făcându lucru întru apă multă.” – PH.1500: 93v; „E noi vinremu în *corabie* și descărrcămu-nă întru Asonu.” – CV.1563-83: 9r; „cum au rămas în *corabie* numai Noe pătriarhul den toată lumea în vremea potopului.” – PO.1582: 4).

Chiar dacă multe dintre derivatele substantivului *corabie*, figurează deja în dicționarele românești (DLR, DELR, MDA, DEXI), dicționarul corbean nu a fost întru totul exploatat, după cum lasă să se întrevadă unele dintre lucrările noastre lexicografice.

2.4. Autorii dicționarului etimologic fundamental și sintetic al limbii române *Dicționarul etimologic al limbii române* (siglat DELR), rețin sub voce (s.v.) următoarele cuvinte (derivate sau împrumutate ca atare – mai rar), făcându-se trimiteri și la tezaurul lexical corbean (în trei cazuri): *corabnic* ‘marinar’, *corăbea* (dim.) – var. *corăboale*, (a) *corăbia* ‘a pluti cu corabia, a naviga’, *corăbiasa* ‘dans țărănesc de brâu’, *corăbiasca/corăbeasca/corobasca* ‘dans țărănesc de brâu’, *corăbier/corăbiar/corabiar* (înv.)/*corabier* (înv.)/*curăbier(iu)* (înv.) ‘navigator, marinar pe o corabie; voinicul care duce farfuria numită *corabie* la nuntă’, *corăbiereasca* ‘dans țărănesc de brâu’; *corăbierește* (a juca, a cânta *corăbiasca*), (a) *corăbieri* ‘a pluti cu corabia, a naviga’, *corăbierie* ‘călătorie cu corabia; profesia corăbierului; meseria de constructor de corăbii’, *corăbiesc* (înv.) ‘de corabie’, *corăbiește* (a juca, a cânta *corăbiasca*), *corăbiitor* ‘navigator’, *corăbioară* (dim.), *corăbiuță* (dim.).

3. Substantivul *corabie* și familia sa lexicală în lexiconul corbean

Pornind de la aceste prime informații de natură etimologică și lexico-semantică, într-o primă etapă, am excerptat din dicționar toate cuvintele latinești în glosarea cărora este menționat cuvântul *corabie* sau derivate ale acestuia și am constituit un microcorpus investigativ, care să permită o circumscriere adecvată și o interpretare apropiată a faptelor de limbă vizate. Apoi, am reținut spre analiză doar cuvintele derivate, însă, punctual, ne-am raportat și la unele echivalări în care apare explicit cuvântul *corabie* (cu trimitere directă; *infra* § 3.8.).

3.1. Această selecție a permis identificarea mai multor unități lexicale derivate, dintre care unele nu au fost menționate în coloanele principalelor lucrări lexicografice românești, ceea ce reclamă o filtrare judicioasă a materialului faptic conținut în dicționarul lui Corbea și reconsiderarea unor

aspecte. Pentru o mai bună înțelegere a demersului nostru, am păstrat întotdeauna și cuvântul latinesc tâlcuit de către Teodor Corbea.

3.2. În urma acestui proces de decelare a cuvintelor susceptibile de a se încadra în cercetarea noastră, am reținut următoarele unități lexicale ce au ca bază derivativă substantivul *corabie*:

acatium, g.n. neam al *corăbiitoarelor* corăbii; iarăș: veatrîlă de sus; **Acessæus, g.m.** un lenevos cârmaci, care pururea spre lună au ponosluit când n-au avut noroc în *corăbierie*; **actuariolum, g.n.** cancel, *corăbiită* iute; **adnavigatio, g.f.** *corăbierire*; **adnavigo, -as** *corăbiiescu*; **classicus, -a, -um** *corăbiiesc, -ă*, de rînd mare; **conscendo, -is** mă sui, mărgu a *corăbieri*; **folliculare, g.n.** parte a *corăbieritului* pre care cu piiale o au tras înlăuntru; **innavigabilis, -e** *necorăbiialnic, -ă*, neputincios de-a umbla cu corabiia; **navicula, g.f.** *corăbiită*, *corăbioară*; **navicularis, -e** *corăbiesc, -ă*, *corăbieresc, -ă*, de corabie; **nauclerus, g.m.** meșter de corabie, *corăbiiri*; **navigabilis, -e** *corăbiicios, -ă*, vînslăcios, -ă, cu corabiia umblăcios, -ă; **præternavigo, -as** mai-nainte vînslesc, *corăbiiescu*; **scapha, g.f.** luntre, luntre *corăbiită*; **velificatio, g.f.** vînslire, *corăbiire*, povățare de veatrîlă.

3.3. Numărul de ocurențe al acestor unități lexicale nu este unul ridicat, însă este relevant pentru analiza propusă:

corăbiitor, -toare – adj. (**acatium, g.n.** neam al *corăbiitoarelor* corăbii; iarăș: veatrîlă de sus; **actuarium, g.n.** corabie *corăbiitoare*; **biremis, g.m.** corabie *corăbiitoare* cu doao rînduri; **decemsecalmus, g.m.** corabie *corăbiitoare* de zece, zece gînjuri lipite spre corăbierie; **deciremis, g.m.** corabie *corăbiitoare* cu zece rînduri; **dicrotum, g.n.** corabie *corăbiitoare* în doao rînduri; **heptēris, g.f.** corabie *corăbiitoare* de doao rînduri; **hexeres, g.m.pl.** corabie *corăbiitoare* cu șase rînduri);

corăbiitor – subst. (**juga, g.n.pl.** scaun de scînduri de corabie pre care șed *corăbiitori*);

corăbierie (**Acessæus, g.m.** un lenevos cârmaci, care pururea spre lună au ponosluit când n-au avut noroc în *corăbierie*; **navigatio, g.f.** *corăbierie*, vînslire, umblare în corabie) [4];

corăbiită (**actuariolum, g.n.** cancel, *corăbiită* iute; **alveolatus, -a, -um** scobit ca o mică postavă sau cin, *corăbiită* scobită; **horiola, g.f.** *corăbiită* de pascărit; **lenunculus, g.m. idem** iarăș: *corăbiită* de pascărit);

corăbierire (**adnavigatio, g.f.** *corăbierire*; **prænavigatio, g.f.** înainte vînslire, *corăbierire*; **præternavigatio, g.f.** vînslire lângă dîns, *corăbierire*);

corăbieri (**Argo, g.f.** o corabie în care mulți domni grecești (elinești) în ostrovul Colchis au *corăbierit*; **Argonautæ, g.m.pl.** grecii carii în corabiia cu numele Argo în ostrovul Colchis au *corăbiierit*; **prænavigo, -as** înainte vînslesc,

corăbiierescu; **promolco**, -as, -are ușor vânslesc, *corăbierescu*; **remigo**, -as vânslesc, *corăbiierescu*);

corăbi (**adnavigo**, -as *corăbiiescu*; **annavigo**, -as *corăbiiescu* spre ceva; **enavigo**, -as *corăbiiescu* afară, mărgu afară cu corabiia; **eremigo**, -as *corăbiiescu* afară; **navigo**, -as *corăbiiescu*, vânslesc; **pernavigo**, -as *corăbiiescu*, umblu cu corabiia; **præternavigo**, -as mai-nainte vânslesc, *corăbiiescu*; **subremigo**, -as vânslesc, *corăbiiescu*; **velifico**, -as *corăbiiescu*, vânslesc, *vetrilescu*)[5]; *corăbiesc* (**classicus**, -a, -um *corăbiiesc*, -ă, de rând mare; **Munichia**, g.f. unghi *corăbiesc*, loc de vânslit (de pod umblăto[ri]) în ținutul Atticei; **navalis**, -e *corăbiiesc*, -ă, de corabie);

corăbieresc (**nauclerriacus**, -a, -um de meșter de corăbii, *corăbieresc*, de corăbiiari; **navicularis**, -e *corăbiesc*, -ă, *corăbieresc*, -ă, de corabie);

corăbierit (**folliculare**, g.n. parte a *corăbieritului* pre care cu piiale o au tras înlăuntru);

necorăbiialnic (**innavigabilis**, -e *necorăbiialnic*, -ă, neputincios de-a umbla cu corabiia);

corăbioară (**navicula**, g.f. *corăbiită*, *corăbioară*);

corăbiar (**convector**, g.m. soț *corăbiari*; **nauclerriacus**, -a, -um de meșter de corăbii, *corăbieresc*, de *corăbiari*; **nauclerus**, g.m. meșter de corabie, *corăbiari*; **navicularius**, g.m. *corăbiari*, meșterul corabiei; **navita**, g.m. *corăbiari*, vânslari; **nauta**, g.m. *corăbiari*, vânslari; **nauticus**, g.m. *corăbiari*, vânslari; **nauticus**, -a, -um de *corăbiari*, de vânslari; **Palæmon**, g.m. dumnezeul mării și al *corăbiarilor*; **Palinurus**, g.n. munte sițilienesc, de la *corăbiariul* lui Eneas s-au numit așa, a căruia nume i-au fost Palinurus; **Pharos**, g.m. ostrov în

Alixandriia Eghiptenească; iarăș: un turn iarăș acolo, în care noaptea au pus lumină, spre care *corăbiarii* au sămăluit; de aici toată zidirea luminătoare faraus [sic!] să zâce; **portisculus**, g.m. păleari de *corăbiari*, care îndeamnă pre păleari; **proreta**, g.m. cârmaci; *corăbiari*, stătători în nasul corabiei);

corăbicios, -ă (**navigabilis**, -e *corăbiicios*, -ă, vânslăcios, -ă, cu corabiia umblăcios, -ă);

corăbit, -ă (**scapha**, g.f. luntre, luntre *corăbiită*);

corăbire (**remigatio**, g.f. vânslire, *corăbiire*; **velificatio**, g.f. vânslire, *corăbiire*, povățare de veatrila).

3.4. Exemplele aduse în discuție ilustrează încă o dată puterea derivativă a limbii române atât în ceea ce privește substantivele concrete, cât și cele abstracte (mai puțin însemnate). Numărul destul de ridicat de derivate de la *corabie* se explică prin necesitatea resimțită de Teodor Corbea de a explica cât mai bine cuvintele latinești, ale căror sensuri, uneori, erau mai greu de înțeles, mai ales pentru un popor care nu a avut ca ocupație cotidiană marinăritul ori alte activități legate de acesta.

În situațiile în care nu reușește să echivaleze cuvintele latinești, Corbea traduce glosările inițiale (maghiare) din dicționarul lui Albert Szenczi Molnár sau chiar calchiază unele cuvinte latinești (calcuri structurale).

3.5. Așadar, învățatul transilvan fie valorifică vocabularul existent din vremea sa, fie creează noi cuvinte în funcție de posibilitățile sistemului, ceea ce face ca nimic străin firii limbii române să nu fie sesizabil. Consemnăm faptul că afixele din structura derivatelor sunt în bună măsură moștenite (-ar, -ioară, -tor etc.), dar sunt și unele superstratice (-iță, ne-, -nic), al căror rol este important în formarea tezaurului lexical românesc.

Deseori, autorul încearcă să se apropie de structura cuvintelor latinești echivalate, ținând cont de tipul de sufix latinesc (de exemplu, în cazul diminutivelor care sunt tălmăcite în română prin cuvinte cu același tip semantic afixal: **actuariolum**, g.n. cancel, *corăbiuță* iute; **horiola**, g.f. *corăbiuță* de păscărit; **navicula**, g.f. *corăbiuță*, *corăbioară*).

3.6. Compararea faptelor de limbă identificate cu cele menționate în DELR (s.v.) sugerează că trebuie adăugate la lista inițială și alte unități lexicale absente: *corăbicios* 'care navighează, navigator', *corăbire* 'navigare', *corăbierire* 'navigare, cârmuire a corabiei', *corăbitor* (adj.) 'care navighează', *corăbit*, -ă 'cârmuit, -ă', *corăbiță* 'corabie mică', *corăbierit* 'nedefinit ca atare', *necorăbiialnic* 'care nu poate umbla cu corabia'.

3.7. Nu lipsite de interes pentru conceperea dicționarului sunt și glosările ce conțin perechi sinonimice, care ajută cititorul să înțeleagă mult mai bine sensurile unor cuvinte (**actuariolum**, g.n. cancel, *corăbiuță* iute; **remigo**, -as vânslescu, *corăbiierescu*; **remigatio**, g.f. *vânslire*, *corăbiire*; **prænavigatio**, g.f. *înainte vânslire*, *corăbierire*).

Tot în economia dicționarului, se pot remarca și unele serii sinonimice (cu membri constituenți derivativi sau frazeologici/parafrastici), ce ilustrează bogăția lexicală a limbii române: **navicularis**, -e *corăbiesc*, -ă, *corăbieresc*, -ă, de corabie **navigatio**, g.f. *corăbierie*, *vânslire*, *umblare în corabie*; **velifico**, -as *corăbiiescu*, *vânslescu*, *vetrilescu*.

3.8. O structură atipică rămâne cea în care putem observa că substantivul *corabie* este determinat de un modifier (atribut adjectival intern), înrudit lexical și semantic cu acesta: **actuarium**, g.n. *corabie corăbiitoare*; **biremis**, g.m. *corabie corăbiitoare* cu doao rânduri; **decemsecalmus**, g.m. *corabie corăbiitoare* de zece, zece gânjuri lipite spre corăbierie; **deciremis**, g.m. *corabie corăbiitoare* cu zece rânduri; **dicrotum**,

g.n. *corabie corăbiitoare* în doao rânduri; **hexeres, g.m.pl.** *corabie corăbiitoare* cu șase rânduri etc.

4. În loc de concluzii

4.1. Asemenea analize de detaliu ca cea pe care am realizat-o ne ajută să înțelegem atât starea limbii din vremea lui Teodor Corbea, cât și modalitățile la care acesta a apelat spre a elabora dicționarul, în ale cărui coloane am remarcat o coerență a glosărilor, inconsecvențele fiind rare.

4.2. Am avut astfel ocazia nu numai să remarcăm știința lui Teodor Corbea de a alcătui un dicționar, ci și să descoperim un cunoscător al facerii limbii, un lingvist în bunul sens al cuvântului. De fapt, Corbea este și rămâne un lexicograf al cărui *vorbar* a rămas neegalat în perioada medievalității și a premodernității culturii române.

NOTE:

- [1]. A se vedea și Timotin [2013: 4351-4359].
- [2]. Pentru mai multe detalii privitoare la primele noastre dicționare, a se consulta atât articolele scrise de către B[éla] Kelemen [1962: 89-92] ori de către Levente Nagy [2000-2001: 251-262], dar și studiul lui Alin-Mihai Gherman [2021: 1-2].
- [3]. Albert Szenci Molnár se referă la orașul Strasbourg (azi în Franța).
- [4]. A se vedea și Aldea [2022: 185, 191].
- [5]. În DELR (s.v.), este dat ca variantă a lui *a corăbia*.

BIBLIOGRAFIE:

a) Corpus:

DLVI – Teodor Corbea, 2001. *Dictiones latinae cum valachica interpretatione*, ediție de Alin-Mihai Gherman, vol. I. *Studiu introductiv, note și text*, Clusium, Cluj-Napoca.

b) Izvoare:

- CV.1563-83 – ***, 1981. *Codicele voronețean*, ediție critică, studiu filologic și studiu lingvistic de Mariana Costinescu, Minerva, București, p. 229-400.
- PH.1500-10 – ***, 2005. *Psaltirea Hurmuzaki*, vol. I (*Textul*), studiu filologic, studiu lingvistic și ediție de Ion Gheție și Mirela Teodorescu, Academia Română, București, p. 85-211.
- PO.1582 – ***, 1968. *Palia de la Orăștie (1581-1582). Text-Facsimile-Indice*, ediție îngrijită de Viorica Pamfil, Academia Română, București, p. 1-317.

c) tratate, studii și articole:

- Aldea, Maria, 2022. „Termeni de marină în *Vocabularu romanu-francesu* de Ion Costinescu (București, 1870)”, în Isabela Nedelcu, Irina Paraschiv, Andra Vasilescu (eds), *Orientări actuale în lingvistica teoretică și aplicată. Actele celui de-al XXI-lea Colocviu Internațional al Departamentului de Lingvistică* (București, 19-20 noiembrie 2021), Universitatea din București, București, p. 185-194.
- Benkö, Samu, 1984. *Permanență și devenire. Studii de istoria culturii*, în românește de T.Z. Paskuy, Kriterion, București.
- Chircu, Adrian, 2017. „Crâmpeie din vechea terminologie maritimă românească. Observații asupra dicționarului lui Teodor Corbea (*Dictiones latinae cum valachica interpretatione*)”, *Analele Universității „Dunărea de Jos” din Galați*, Fascicula XXV, *Lexic comun / lexic specializat*, X, nr. 1-2 (17-18), p. 88-100.
- Chivu, Gh., 2019. „Terminologie lingvistică într-un lexicon de la sfârșitul veacului al XVII-lea”, în Idem, *Limbă și cultură. Studii de istorie a limbii române literare*, Academia Română, București, p. 88-93.
- Crețu, Gr., 1905. *Cel mai vechiu dicționar latino-românesc de Teodor Corbea* (*Manuscript de pe la 1700*) (extras), Voința Națională, București.
- Georgescu, Magdalena, 2000. „Cultura lingvistică în secolul al XVIII-lea”, în Ion Gheție, Gheorghe Chivu (coord.), *Contribuții la studiul limbii române literare – secolul al XVIII-lea (1688-1780)*, Clusium, Cluj-Napoca, p. 21-90.
- Gherman, Alin-Mihai, 2021. „Lexicografia și istoria culturii (Cazul Dicționarului român-latin [sic!] al lui Teodor Corbea)”, *Diacronia*, nr. 14, p. 1-9.
- Gherman, Mihai Alin, 2014. „Repères culturels et linguistiques en marge du dictionnaire latin-roumain de Teodor Corbea”, *Dacoromania*, XIX, nr. 1, p. 48-59.
- Gherman, Alin Mihai, 2012. „Une expérience de versification: Le *Psautier* de Teodor Corbea (datant d'environ 1700-1710)”, *Synergies Roumanie*, nr. 7, p. 325-339.
- Gherman, A.-M., 2010. *Un umanist român: Teodor Corbea*, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca.
- Gherman, Alin-Mihai, 2004b. *Literatura română din Transilvania între preiluminism și preromantism*, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca.
- Gherman, Mihai Alin, 2004a. *Aspecte umaniste în cultura românească veche*, Enciclopedică, București.
- Gherman, Mihai, 2000-2001. „Lexicografie și gramatică în dicționarul lui Teodor Corbea”, *Dacoromania*, V-VI, p. 161-164.
- Gherman, Mihai, 1991. „Posteritatea dicționarului lui Teodor Corbea”, *Cercetări de lingvistică*, XXXVI, nr. 1-2, p. 15-21.
- Kelemen, B[é]la, 1962. „Cu privire la începuturile lexicografiei românești”, *Cercetări de lingvistică*, VII, nr. 1, p. 89-92.

- Nagy, Levente, 2000-2001. „Confluente lexicografice româno-maghiare din secolul al XVII-lea (*Lexicon Marsilianum* și contele Miklós Bethlen)”, *Dacoromania*, V-VI, p. 251-262.
- Pop, Ioan-Aurel, 2019. „Criza modelului de civilizație răsăritean și sincronizarea cu lumea occidentală”, în Idem, *De la romani la români. Pledoarie pentru latinitate*, Litera, București – Chișinău, p. 39-43.
- Pop, Ioan-Aurel, 2014. *Eminescu și Transilvania (sau Elogiul culturii naționale românești) – Locul românilor în Europa – la confluența Occidentului latin cu Orientul bizantin – Lecția de românism a românilor de la Răsărit (sau Cum am devenit moldovean...)*, Eikon, Cluj-Napoca.
- Radosav, Doru, 2007. „Cultura românească din Transilvania în secolul al XVII-lea”, în Ioan-Aurel Pop, Thomas Năgler, András Magyari (coord.), *Istoria Transilvaniei*, vol. II (*De la 1541 până la 1711*), Academia Română – Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, p. 311-328.
- Seche, Mircea, 1966. *Schiță de istorie a lexicografiei române*, vol. I (*De la origini până la 1880*), Științifică, București.
- Timotin, Emanuela, 2013. „Le roumain en deux miroirs: Les mots roumains dans deux dictionnaires bilingues du XVIIe siècle”, în Emili Casanova, Cesáreo Calvo (eds), *Actas del XXVI Congreso Internacional de Lingüística y Filología Románica – Valencia 2010*, volumen VII. Sección 11: *Filología y lingüística de los textos y de los diccionarios de las lenguas románicas. Variaciones diastemáticas en época antigua*; Sección 16: *Historia de la lingüística y de la filología románicas*, Walter de Gruyter, Berlin – Boston, p. 4351-4359.

d) Dictionare:

- Cihac – A. de Cihac, 1879. *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, vol. II (*Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-moderne et albanais*), Ludolphe St-Goar, Francfort s/M.
- Coromines – Joan Coromines, 2011. *Breve diccionario etimológico de la lengua castellana*, tercera edición muy revisada y mejorada, prólogo de José Antonio Pascual, Gredos, Madrid.
- DELR – Ion Giurgea, Cristian Moroianu (coord.), 2018. *Dicționarul etimologic al limbii române (DELR)*, vol. II (*Litera C*), partea a 2-a (*Clac-Cyborg*), Academia Română, București.
- DER – Alexandru Ciorănescu, 2002. *Dicționarul etimologic al limbii române*, ediție îngrijită și traducere din limba spaniolă de Tudora Șandru Mehedinți și Magdalena Popescu Marin, Saeculum I.O., București.
- DEXI – Eugenia Dima (coord.), 2007. *DEXI. Dicționar explicativ ilustrat al limbii române*, Arc – Gunivas, Chișinău.
- DLR – Marius Sala, Gheorghe Mihăilă, Monica Busuioc (dir.), 2010. *Dicționarul limbii române (ediție anastatică)*, vol. II (C), Academia Română, București.

- DL-R – G. Guțu, 1983. *Dicționar latin-român*, Științifică și Enciclopedică, București.
- DLU – Albert Szenci Molnár, 1990 [1604]. *Dictionarom latinoungaricum opus novum et hactenus nusquam editum; Item vice versa: dictionarium ungaricolatinum, in quo praeter dictionum ungaricum interpretationem latinam*, Procurante Elia Hvtterro Germano, Noribergae (édition anastatique ultérieure, Akadémiai Kiadó, Budapest).
- DVL – ***, 2008. *Dictionarium valachico-latinum. Primul dicționar al limbii române*, studiu introductiv, édition, index și glosar de Gh. Chivu, Academia Română, București.
- Gaffiot – Félix Gaffiot, 1967. *Dictionnaire illustré latin-français*, Hachette, Paris.
- LCLV – Grigore Maior, 2001. *Institutiones Linguae Valachicae – Lexicon Compendiarium Latino-Valachicum*, édition de Alin-Mihai Gherman, vol. I-II, Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia.
- LM – ***, 1930. *Il „Lexicon Marsilianum”, dizionario latino-romeno-ungherese del sec. XVII*, édition de Carlo Tagliavini, Cultura Națională, București.
- Machado – José Pedro Machado, 1956. *Dicionário etimológico da língua portuguesa*, com a mais antiga documentação escrita e conhecida de muitos dos vocábulos estudados, I.^a edição, vol. I (A-I), Confluência, Lisboa.
- MDA – Ion Coteanu, Marius Sala, Ion Dănăilă (dir.), 2001. *Micul dicționar academic*, vol. I (A-C), Univers Enciclopedic, București.
- Robert – Paul Robert, 2002. *Le Nouveau Petit Robert*, texte remanié et amplifié sous la direction de Josette Rey-Debove et Alain Rey, Dictionnaires Le Robert – VUEF, Paris.

**HAUT LES VOILES! LE NOM CORABIE ‘CARAVELLE’
ET SA FAMILLE LEXICALE EN ANCIEN ROUMAIN
(DICTIONES LATINAE CUM VALACHICA INTERPRETATIONE)**

Résumé: Dans notre étude, nous nous proposons de suivre les modalités à travers lesquelles Teodor Corbea, érudit transylvain de la fin du XVIIe siècle et du début du XVIIIe siècle, équivaut en roumain, dans son dictionnaire, intitulé *Dictiones latinae cum valachica interpretatione*, les mots latins désignant certaines embarcations et objets ou activités liées à celles-ci par le mot *corabie* ‘caravelle’ et ses dérivés. Au-delà de l’ample information encyclopédique qu’il abrite et en dehors de son importance pour l’ancienne culture roumaine, ainsi que pour la lexicographie médiévale, le dictionnaire nous aide à comprendre à quelles solutions le savant a recouru, afin de mieux traduire les mots antérieurement précisés. L’analyse des faits de langue est essentiellement lexicale, ce qui n’exclut pas d’autres voies interprétatives (grammaticale, par exemple). À l’appui de notre démarche investigatrice, nous avons initialement réalisé un inventaire des occurrences du nom précisé dans le titre et de ses dérivés qui apparaissent dans les colonnes du dictionnaire. Ensuite, nous

les avons interprétés ayant comme but l'illustration de certaines particularités d'ordres structurel et lexico-sémantique et, aussi, la mise en évidence de la richesse lexicale de la langue roumaine, malgré le fait que la terminologie maritime roumaine était à son commencement.

Mots-clés: *le roumain, Moyen Âge, dictionnaire, la langue latine, équivalences lexicales, vocabulaire, diachronie, corabie 'caravelle' et sa famille lexicale.*

**AND OFF WE GO! THE NOUN CORABIE 'CARAVEL'
AND ITS LEXICAL FAMILY IN OLD ROMANIAN
(DICTIONES LATINAE CUM VALACHICA INTERPRETATIONE)**

Abstract: In our study, we propose to investigate the ways in which Teodor Corbea, a Transylvanian scholar of the late 17th and early 18th centuries, equates in Romanian the Latin words for certain boats and related objects or activities with the word *corabie* 'caravel' and its derivatives in his dictionary, *Dictiones latinae cum valahica interpretatione*. In addition to the wealth of encyclopaedic information, it also contains and highlights its importance for the ancient Romanian culture and medieval lexicography. The dictionary helps us understand the solutions the scholar resorted to in order to better translate the previously specified words. The language analysis of it is essentially lexical, which does not exclude other interpretative perspectives (grammatical, for example). To support our investigative approach, we initially made an inventory of the occurrences of the noun, which was specified in the title and its derivatives that appear in the columns of the dictionary. Subsequently, we interpreted them with the aim of illustrating specific structural and lexical-semantic features, and highlighting the lexical richness of the Romanian language, despite the fact that Romanian maritime terminology was in its early dawn.

Keywords: *Romanian, Middle Ages, dictionary, Latin language, lexical equivalents, vocabulary, diachrony, corabie 'caravel' and its lexical family.*